

Magyar–szovjet kapcsolatok a szovjet kormány 1956. október 30-i nyilatkozata fényében

Baráth Magdolna*

Abstract **The Hungarian–Soviet Relations in Light of the Soviet Government’s Declaration of October 30, 1956.** The Hungarian revolution in October 1956 was a watershed in the relationship of the two countries. This article focuses on the question of what kind of changes in the bilateral relationship were considered to be necessary by the Soviet and Hungarian parties, and to what extent these considerations were compatible with each other. The author reviews those measures that were destined for organizing the relations on the new basis (the arrangement of the legal status of the Soviet troops in Hungary, the question of Soviet advisers) and draws the readers’ attention to problems that remained unsolved between two countries.

Keywords The Hungarian revolution of 1956, the Soviet Government’s Declaration, Hungarian–Soviet relations, the Soviet troops in Hungary

A szovjet kormány – a lengyelországi események és a magyarországi felkelés hatására készült – 1956. október 30-ai nyilatkozata önkritikusan elismerte a múltban a szocialista országokkal kapcsolatban elkövetett hibákat, és kimondta, hogy a szocialista országok „kölsönös kapcsolataikat csakis a teljes egyenjogúságnak, a területi integritás tiszteletben tartásának, az állami függetlenségnek és szuverenitásnak, az egymás belügyeibe való be nem avatkozásnak elveire építhetik”. Azt is kijelentették, hogy készek megvitatni a többi szocialista ország kormányával azokat az intézkedéseket, amelyek biztosítják „a szocialista országok gazdasági kapcsolatainak további fejlesztését és erősítését avégett, hogy kiküszöbölje a gazdasági kapcsolatokban a nemzeti szuverenitás, a kölsönös előnyök és egyenjogúság elve megsértésének bármiféle lehetőségeit.”¹ A szovjet vezetés ezen az elvi alapon folytatott tárgyalásokat és kötött megállapodásokat a szocialista tábor országaival (elsőként Lengyelországgal) 1956 végén – 1957 első felében.²

* Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára
Email: barath@abtl.hu

¹ A nyilatkozatot közli: A „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról. Szerkesztette: Gál Éva–Hegedüs B. András–Litván György–Rainer M. János. Századvég Kiadó–1956-os Intézet, Budapest, 1993. 65–67.

² I. I. Orlik (red.): Centralno-Vosztocsnaja Jevropa vo vtoroj polovinye XX. veka. Sztanovlenyije „realnogo szocializma” 1945–1956. Nauka, Moszkva, 2000. 372–376.

A szovjet kormánynyilatkozat üres szólam maradt ezekben a napokban, hiszen a Vörös Hadsereg egységei órákon belül megindultak a forradalom leverésére. Nem érvényesült akkor sem, amikor Kádár János személyében kiválasztották az új hatalmi központ vezetőjét. Ez 1956. november első napjaiban sem sokban különbözött attól, ahogyan elődeit kiválasztották, és a szovjet döntéshozók azt követően is minden lépését árgus szemekkel figyelték.

Mindezekkel együtt nem osztom azt a véleményt, hogy a szovjet kormány 1956. október 30-ai nyilatkozata csupán taktikai lépés volt, és a magyar forradalom leverését követően azonnal el is feledték.³ Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy az abban foglalt elvek érvényesülése a Kádár-kormány kinevezését követő első hetekben Magyarországon tekintetében egyáltalán nem volt érzékelhető, sőt a beavatkozás erőteljesebb és közvetlenebb volt, mint a sztálini időkben. A Szovjetunió erőszakszervezeteinek képviselői és az Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) Központi Bizottsága megbízásából 1956. november közepétől december elejéig Magyarországon tartózkodó szovjet politikusok nemcsak beavatkoztak a magyar ügyekbe, de sokszor úgy viselkedtek, mint az ország igazi urai.⁴

Ugyanakkor a szovjet kormány valódi változtatási szándékáról tanúskodik a szovjet külügyminisztérium magyar referatúrája által egy hónappal a kormánynyilatkozat megjelenése után, november 30-án készített javaslatcsomagja, amely az abban foglaltak gyakorlati megvalósítása érdekében vette számba a meghozandó intézkedéseket. A 18 pontból álló javaslatokban első helyen szerepelt a Külügyminisztérium, a Külkereskedelmi Minisztérium, a Gazdasági Kapcsolatok Állami Igazgatósága és a külkapcsolatok kérdéseivel foglalkozó egyéb szervek munkájának koordinálása és a kölcsönös tájékoztatás nemzetközi kérdésekben. Szükségesnek tartották a KGST-ben, valamint a Gazdasági Kapcsolatok Állami Igazgatósága külföldön lévő szervezeteiben kialakult egyenlőtlenségek felszámolását, ami többek között abban is megmutatkozott, hogy míg szocialista tábor országai a KGST rendelkezésére bocsátották az országaik gazdaságára vonatkozó adatokat, a szovjet fél nem szolgáltatott adatot a Szovjetunió gazdaságáról. A dokumentum készítői úgy vélték, konkrétan kellene megállapodni a Szovjetunió és a tábor országai népgazdasági terveinek koordinációjáról, és figyelembe venni a partnerek által felvetett olyan kérdéseket is, mint például a könnyűipar területén megvalósítandó koordináció.

A forradalom kitörése előtt Magyarországon sok fontos területen szovjet tanácsadók és különféle szakértők dolgoztak, akik bármilyen információhoz hozzájuthattak, és befolyást tudtak gyakorolni a döntéshozatalra. Mivel véleményük szerint ezt az ellenséges propaganda kihasználhatta, azt indítványozták, hogy vizsgálják felül a szovjet szakértők népi demokratikus országokba való küldésének gyakorlatát, és csökkentésük a minimumra a tanácsadók számát. Másfelől célszerűnek vélték kölcsönösségi alapon – azokban az esetekben, amikor ez lehetséges volt – szakembereket meghívni a népi demokratikus országokból, hogy a szovjet üzemek munkáját tanulmányozzák.

³ Vö. Békés Csaba: Vissza Európába: a magyarországi rendszerváltás nemzetközi háttere, 1988–1990. In: Bozóki András (szerk.): A rendszerváltás forradalmi története. Keresztaltrágyalások 1989-ben. Hetedik kötet. Alkotmányos forradalom. Tanulmányok. Új Mandátum, Budapest, 2000. 796.

⁴ Erről részletesebben lásd Baráth Magdolna: Az SZKP megbízottainak magyarországi tevékenysége a szovjet katonai beavatkozást követően. In.: Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak a huszadik századi Magyarországon. Nógrád Megyei Levéltár–1956-os Intézet, Salgótarján–Budapest, 2008. 67–74.

A kormánynyilatkozat szellemében javasolták módosítani az 1950. február 7-én megkötött kormányközi megállapodást a szovjet szakértők magyarországi munkára történő kiküldéséről. Ezen megállapodás alapján a magyar fél köteles volt a béreken kívül kifizetni az utazás költségeit, költözési díjat, napidíjat stb., a szakértőknek ingyenes berendezett lakást, fűtést, világítást biztosítani, valamint kifizetni a szovjet államnak havi 2-4 ezer rubelt annak a kárnak a fedezésére, amelyet a megfelelő szovjet hivatal vagy üzem szenvedett el munkatársainak külföldre való kiküldetéséből adódóan. Mivel a szovjet szakembereknek Magyarországon ugyanolyan helyzetben kellett volna lenniük, mint megfelelő magyar munkatársaiknak, javasolták megszüntetni azt a gyakorlatot, hogy ingyen bútorozott lakásokat, fűtést, világítást stb. biztosítanak számukra. Ugyancsak célszerűnek látták megszüntetni a szovjet kormánykormányjáró kompenzáció kifizetését is abból a célból, hogy a magyar felet ne terheljék nagy kiadások a szovjet szakemberek meghívásával összefüggésben.

Módosítani kívánták a magyar diákok szovjetunióbeli tanulására vonatkozó megállapodást is. Az eredeti egyezmény alapján az oktatási költségek 50%-át a magyar, 50%-át a szovjet fél fedezte, a többi népi demokratikus ország vonatkozásában azonban másféle arányokat állapítottak meg. E téren feltétlenül szükségesnek tartották az egyeztetést, hogy Magyarország, valamint a szocialista tábor többi országa diákjaik szovjetunióbeli oktatásáért egyforma arányban fizessenek térítést.

A dokumentum készítői önkritikusan elismerték, hogy nagy különbség volt a Szovjetunió magyarországi nagykövetsége és a Magyar Népköztársaság szovjetunióbeli nagykövetsége helyzetében. Miközben a szovjet diplomaták Magyarországon akadálytalanul utazhatnak az országban, találkozhatnak bárkivel, meglátogathatnak bármilyen intézményt, és tájékoztatást kaphatnak onnan, a magyar diplomaták tevékenysége Moszkvában sokkal korlátozottabb volt. A magyar diplomaták munkájuk során nem tarthattak kapcsolatot az SZKP és a Szovjetunió kormányának vezetőivel, nem látogathatták meg az ország számos kerületét, ebből adódóan nagy nehézségeik voltak az információszerzésben. A moszkvai magyar nagykövet szerepe sokkal jelentéktelenebb volt, mint a budapesti szovjet nagyköveté.⁵ E területen szükségesnek tartották, hogy a Magyar Népköztársaság moszkvai nagykövetségét egyenlő helyzetbe hozzák a Szovjetunió magyarországi nagykövetségével.

A szovjet külügyminisztérium magyar referatúrájának munkatársai a budapesti szovjet kolóniát is túlméretezettnek tartották. A csökkentésre vonatkozó javaslat megteremtésekor újból az ellenséges propagandára hivatkoztak, amely olyan híreket terjesztett, hogy az oroszok privilegizált körülmények között élnek, külön üzleteket használnak stb. (A csökkentést a szakértők, a Gazdasági Kapcsolatok Állami Igazgatósága, a házőrzési ügynökség apparátusának rovására stb. képzelték el.)

A forradalom egyik követelésére utalva, hibának tartották a nyilvánosság hiányát a Szovjetunió és Magyarország közötti kereskedelemben, mert az lehetőséget adott a „reakciónak”, hogy olyan híreszteléseket terjesszen, hogy ez a kereskedelem nem egyenjogú, hogy a Szovjetunió kirabolja Magyarországot. Úgy vélték, fel kellene számolni a felesleges titkosítást a külkereskedelemben azokban az esetekben, amikor erre nincs feltétlenül szükség, publikálni kellene a kereskedelmi megállapodások fel-

⁵ A két ország közötti kapcsolatok sajátosságából adódóan a Külügyminisztérium szovjet részlege is csupán „adminisztráló, fordító és postázó szerv” volt. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XIX-A-1-j SZU TüK 1. d. I-15. tétel. Erdélyi Károly 1954. november 18-ai feljegyzése.

tételeit, valamint közleményeket elhelyezni a sajtóban ezen megállapodások végrehajtásának menetéről.

A dokumentum készítői szóltak olyan esetekről is, amikor a szovjet katonai egységek személyi állományának tagjai károkat okoznak egyes magyar állampolgároknak vagy javaiknak (autóbalesetek, gyilkosságok, sérülések a hadgyakorlatok alkalmával stb.). Az ilyen esetekben a kárt szenvedettek vagy rokonaik a magyarországi szovjet katonai parancsnoksághoz, a Szovjetunió budapesti nagykövetségéhez fordulnak azzal a kéréssel, hogy térítsék meg a károkat, állapítsanak meg nyugdíjat az elhunyt családjának vagy a munkaképességét elvesztőknek. Az esetek egy részében a magyarországi szovjet katonai parancsnokságok fizettek bizonyos kompenzációt, ugyanakkor a kérések többsége megoldatlan maradt, mivel a Szovjetunió és Magyarország között még nem kötöttek megállapodást a kártérítési és nyugdíj ügyekről. Célszerűnek tartották volna meggyorsítani az ilyen egyezmények megkötését azokkal az országokkal, amelyeknek területén szovjet csapatok tartózkodnak. Ugyancsak kívánatosnak vélték külön megállapodással rendezni a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásának jogi státuszát is.

A feljegyzés készítői még olyan kérdésekre is felfigyeltek, hogy a szovjet sajtó a magyarországi eseményeknek nem sok figyelmet szentelt. Az újságok lapjain vagy csak egészen rövid tájékoztatás jelent meg a legfontosabb eseményekről, vagy csak valamilyen eseményhez kapcsolódó cikkek, amelyeket az MDP és Magyarország kormányának vezetői írtak. A sajtóban általában hiányoztak az olyan anyagok, amelyek elemezték a magyar gazdasági, politikai és kulturális életében zajló folyamatokat.

Ugyanakkor úgy vélték, az illetékes szovjet szervek sem használták ki kellően a meglévő lehetőségeket a szovjet propaganda kibontakoztatására Magyarországon. A szovjet tájékoztatási hivatal, a Szovinformbüro anyagai sematikusak és érdektelenek voltak. A Magyar Távirati Iroda (MTI), amelynek külföldi újságírói hálózata még fejletlen volt, munkájában a TASZSZ közleményeire támaszkodott. Ugyanakkor a TASZSZ operativitásának hiánya arra vezetett, hogy az MTI kénytelen volt felhasználni a nyugati ügynökségek közléseit, mivel Magyarországon a legfontosabb események közlésével nem volt szabad késlekedni, hiszen a lakosság állandóan hallgatta a nyugati rádiót. A Szovinformbüro és a TASZSZ Magyarországra irányuló munkájának megjavításával egyidejűleg szükségnek tartották növelni a Magyarországról szóló anyagok mennyiségét a szovjet sajtóorgánumban, vagy létrehozni egy új lapot, amelyben a népi demokratikus országokról közölnek majd anyagokat.

A két ország közötti kulturális érintkezésben fontosnak ítélték a magyar–szovjet barátsági hónap megrendezését, de nem tartották azt feltétlenül szükségesnek. Míg Magyarországon ez nagy eseménynek számított, az ünnepi üléseken részt vettek a párt és a kormány vezetői, addig a Szovjetunióban alig adtak hírt róla. „Másodszor, a hónapok megtartása rohammunkát visz a magyar–szovjet barátság megerősítésébe, vagyis abban az ügybe, aminek állandónak kell lennie.”⁶

A különböző küldöttségek meghívásában sem volt paritás. A meghívásokat illetően a magyar fél volt a kezdeményező, a szovjet delegációk látogatásának viszonzására azonban szovjet részről nem érkezett meghívás. A javaslatok készítői más területen is találtak egyenlőtlenségeket. A népi demokratikus országok szinte mindegyikében működtek a Szovjetunió barátainak társaságai, amelyek igyekeztek szervezeteik munkájába bevonni a lakosság különböző rétegeit. Szükségnek tartották volna a viszonyosságot,

⁶ Arhiv Vnyesnyej Polityiki Rosszizszkoj Federacii (AVP RF) f. 077. op. 37. papka 188. gy. 17.

vagyis azt, hogy a Szovjetunióban is hozzanak létre, ha nem is ilyen önálló társaságokat, hanem a Külföldi Kulturális Kapcsolatok Összoroszországi Társasága (VOKSZ) mellett működő ország-szekciókat, amelyek ajánlásokat adhatnak különböző rendezvények megtartására, könyvek fordítására, delegációk meghívására stb.

Szükségesnek tartották, hogy alaposan megvizsgálják a Kárpátalján élő magyar kisebbség helyzetét. Erről a területről nagyszámú levél érkezett a Szovjetunió Minisztertanácsa Elnöksége és a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége címére, amelyben panaszkodtak a szocialista törvényesség megsértésére, az állami és társadalmi szervek különböző visszaéléseire, a rossz anyagi helyzetre. Sok panasz volt amiatt is, mert a kárpátaljai magyaroktól gyakran alaptalanul megtagadták az engedélyt a magyarországi rokonlátogatásra, az ungvári rendőrséghez beadott kérésekre 7-9 hónap után válaszoltak. Ez azért volt különösen sérelmes, mert korábban a Szovjetunióban élő magyarok elég széles körben találkozhattak Magyarország területén élő rokonaikkal.⁷ A kárpátaljai körülmények tanulmányozására egy külön bizottság kiküldését javasolták az SZKP KB, az Ukrán KP KB, a Külügyminisztérium, Belügyminisztérium stb. képviselőiből. A javaslattevők bírálták a szovjet hivatalok bürokratikus eljárását, a magyar megkeresésekre adott késedelmes válaszokat is.

A javaslatok utolsó pontjában újból hangsúlyozták, hogy megfelelő megállapodással törvényesíteni kell a szovjet csapatok ideiglenes magyarországi tartózkodását, megállapodást kell kötni ezeknek a csapatoknak elhelyezkedéséről és létszámáról, jogi státuszukról, mozgásuk időtartamáról és útvonaláról stb. – annak mintájára, ahogyan az a szovjet–lengyel nyilatkozatban szerepelt.

Nem tudjuk, hogy ezek a javaslatok milyen körhöz jutottak el, a külügyi, illetve pártvezetés foglalkozott-e velük, és ha igen, milyen döntések születtek. A forradalom, illetve annak szovjet levereése azonban valóban új szakaszt nyitott a két ország viszonyában; az események megismétlődésétől való félelem mindkét felet a kapcsolatok jellegének megváltoztatására ösztönözte. Kádár János már 1956. november 3-án a Kremlben – miután vállalta a neki szánt szerepet – kijelentette, „Válasz kell arra, milyenek legyenek a kapcsolatok a Szovjetunióval.”⁸

A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) ideiglenes vezető testületeiben 1956 novembere folyamán többször szóba került a magyar–szovjet viszony, s a kérdés gyakorlatilag a magyar párt- és kormányküldöttség 1957. márciusi moszkvai látogatásáig napirenden maradt. Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. november 11-ei ülésén előbb Fehér Lajos, majd hozzá csatlakozva Földes László javasolta, hogy az MSZMP forduljon az SZKP-hoz, hívja össze a nyolc „testvérpárt” vezetőit, és tárgyalják meg, hogy milyen alapokra helyezték a pártok együttműködését. A javaslatot Földes azzal indokolta, hogy Mihail Andrejevics Szuszlovnak a „Nagy Októberi Szocialista Forradalom” tiszteletére rendezett ünnepségen elmondott beszédét olvasva olyan érzése van, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága nem vonta le a kellő

⁷ A szovjet kormány 1956 tavaszán utazási könnyítések vezetett be a rokonlátogatásra Magyarországra utazó állampolgárai esetében. A viszonyosság alapján a magyar kormány ugyancsak hozzájárult ahhoz, hogy rokon látogatás céljából, valamint egyes különleges esetekben (pl. gyógykezelés érdekében) magyar állampolgárok három hónapot meg nem haladó időtartamra személyi igazolvánnyal utazhassanak a Szovjetunióba. (MNL OL XIX-A-83-a. A Minisztertanács 3240/1956. (III. 31.) sz. határozata.) A forradalom után szovjet részről újra szigorítások történtek, és könnyítésre majd csak 1961-től került sor.

⁸ Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról. Szerk.: Vjacseszlav Szereda és Rainer M. János. 1956-os Intézet, Budapest, 1996. 90.

következtetéseket az elmúlt 6–8 évben, vagy akár 1945 óta folytatott politikáját illetően, ezért „a Szovjetunió érdekében, de az egész nemzetközi munkásmozgalom érdekében is szorítani kell az elvtársakat, hogy változtassanak ezen a politikán”.⁹

A Fehér–Földes-javaslat határozati szintre emelkedett, és ennek megfelelően Kádár november 12-én levelet írt Nyikita Szergejevics Hruscsovnak, amelyben javasolta, hogy az SZKP, valamint a népi demokratikus országok testvérpártjainak küldöttei tanácskozzanak az egymás közötti viszonyról, illetve azon belül a nemzeti kérdéstről a magyarországi események tapasztalatai alapján, és ennek előkészítésére az SZKP KB Elnöksége két-három tagjának Magyarországra küldését javasolta. A válasz már másnap, november 13-án megérkezett: Hruscsov egyetértését fejezte ki a tanácskozás összehívásával, és közölte, hogy a Budapesten tartózkodó Mihail Andrejevics Szuszlov és Averkij Boriszovics Arisztov, illetve a napokon belül oda érkező Georgij Makszimilianovics Malenkov megtárgyalják vele az előkészítéssel kapcsolatos kérdéseket.¹⁰

A két ország közötti viszony tisztázásának kérdését Kádár a szovjet pártelnökség Budapesten tartózkodó vezetői előtt is felvetette. Mint az Malenkovék 1956. november 22-ei, az SZKP Központi Bizottságának küldött jelentéséből kitérünk, Kádár szerint „a nemzeti kérdés a magyar események fényében mindenekelőtt a szuverenitás és függetlenség kérdése. [...] A tömegek tudni akarják [...] hogyan alakulnak a továbbiakban Magyarország és a Szovjetunió, valamint a többi szocialista ország kölcsönös kapcsolatai. [...] a szuverenitásról, a függetlenségről, az egymás belügyeibe való be nem avatkozásról, mint olyan elvekről, amelyek a Szovjetunió és a népi demokratikus országok közötti kapcsolatok nyugszanak, korábban is többször nyilatkoztunk. A gyakorlatban azonban ezeket az elveket nem mindig tartottuk be. [...] Konkrétan meg kell mondanunk a népek, hogyan fognak a gyakorlatban megvalósulni ezek az elvek a jövőben. Tisztázni kell a pártok közötti viszonyt, ezt követően az állami vonalat, és megfelelő távlatot kell adni a kérdésnek.”¹¹ Kádár a szovjet kormány 1956. október 30-ai nyilatkozatának továbbfejlesztésére és konkretizálására tett javaslatot, amely szerinte lehetővé tenné, hogy Magyarország függetlenségének és szuverenitásának kérdésében „pozitív” párt- és kormányprogramot dolgozzanak ki. A már idézett november 11-ei KB ülésen elhangzottak alapján a szovjet politikusok arra a következtetésre jutottak, hogy a magyar pártvezetésen belül akadnak olyanok, akik hajlamosak bírálni az SZKP-nak a népi demokratikus országokkal kapcsolatos politikáját, s ebben a bírálatban hasonlóságot véltek felfedezni Joszip Broz Tito pulai beszédével.

A kétoldalú viszonyt illetően a legélesebben talán Földes László fogalmazott az Ideiglenes Központi Vezetőség 1956. december 2–3-ai ülésén a párt feladataival kapcsolatos vitában. Szerinte az MSZMP-nek két kérdést kell megválaszolnia: „Az egyik a Szovjetunióhoz való viszonyunk kérdése. [...] Nekünk nyilatkozni kell arról, hogy [a] Szovjetuniót továbbra is példaképünknek tekintjük, hálásak vagyunk, hogy ismét segített nekünk, de ugyanakkor meg kell mondanunk, hogy miben kell új alapokra helyezni viszonyunkat [...] Meg kell mondani, hogy önállóak és függetlenek vagyunk

⁹ A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. kötet 1956. november 11.–1957. január 14. Szerk.: Némethné Vágyi Karola és Sipos Levente. Intera Rt., Bp. 1993. 47.

¹⁰ MNL OL M-KS 288. f. 9/1956/7. ő. e.

¹¹ Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából. Vál., az előszót és a jegyzeteket írta Vjacseszlav Szereda és Alekszandr Sztikalin. Budapest, Móra Könyvkiadó, 1993. 172.

[...] Meg kell mondani, úgy ahogy érezzük és gondoljuk, úgy ahogy a Szovjetunió is gondolja és deklarálja, az egyenjogúság alapján.”¹²

A magyar vezetés végül nem vetette fel a két ország kapcsolatát terhelő kérdéseket, és sem 1957 folyamán, sem a későbbiekben¹³ nem került sor a problémák „kibeszélésére”. Kádár feltehetően nem akarta kiélezni a kétoldalú viszonyt, s ebben nyilvánvalóan szerepet játszott a magyar vezetés – elsősorban gazdasági szempontból – kiszolgáltatott helyzete.

Mindazonáltal a fentebb ismertetett javaslatokból 1957 folyamán több is megvalósult. A tanácsadók küldésének felülvizsgálatára vonatkozóan az első lépések már 1957 elején megtörténtek. Az SZKP Központi Bizottsága 1957. január 14-én több testvérpártnak hasonló tartalmú levelet küldött, amelyben arra hivatkozva, hogy a szovjet tanácsadók állandó jelenléte „már nem felel meg az ügy érdekeinek”, javasolták a tanácsadók intézményének megszüntetését, és a szovjet szakértők számának csökkentését. A magyar vezetés tudomásunk szerint nem kapott ilyen levelet, mi több az SZKP KB 1956. december 14-én arról határozott, hogy teljesíti a magyar kormány kérését, és szovjet szénbányászati, valamint gazdasági és pénzügyi szakembereket küld Magyarországra. Ugyanekkor született döntés arról is, hogy a Déli Hadseregcsoport parancsnokának kérésére – és tekintettel a magyarországi politikai helyzetre – két-három hónapos időtartamra Magyarországra vezényelnek a katonai parancsnokok gazdasági és politikai helyetteseiként negyven-ötven pártfunkcionáriust, akik majd gyakorlati segítséget nyújtanak a helyi hatalmi szerveknek és a társadalmi szervezeteknek.¹⁴ A döntés nyomán ideérkező szovjet funkcionáriusok itt-tartózkodásának időtartama, pontos száma és tevékenysége ma még teljességgel ismeretlen. Valószínűleg a belpolitikai helyzet konszolidálódása után 1957 tavaszán visszatértek a Szovjetunióba. A megyei szerveknél dolgozó szovjet pártfunkcionáriusoknak a magyarországi munkájukról készített jelentései közül eddig mindössze a Somogy megyében tevékenykedett ukrán funkcionárius, M. Malusenko beszámolóját ismerjük. Figyelme elsősorban az „ellenforradalmi erőkkel” folytatott harcra terjedt ki, de foglalkozott az ipari teljesítménybérezés, a mezőgazdaság és a pártépítés kérdéseivel is, azt azonban nem tudjuk, hogy milyen tanácsokat adott, illetve miben nyújtott segítséget az MSZMP helyi szerveinek.¹⁵

¹² A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei I. kötet. I. m. 157–158.

¹³ Ilyen „kibeszélésre” később sem került sor, pedig az 1968-as év igazi próbatétel elé állította a két ország kapcsolatát. Nézetkülönbségek mutatkoztak a csehszlovákiai folyamatok megítélésében, és más, közvetve a magyarországi gazdasági reform sorsát befolyásoló kérdésekben is. Ezért a magyar vezetés 1968. május 14-én – az öt szocialista ország testvérpártja első titkárainak 1968. május 8-i moszkvai találkozásáról adott tájékoztató tárgyalása során – úgy döntött, hogy levélben fordul az SZKP vezetéséhez, és protokollmentes, nem hivatalos kétoldalú megbeszélést javasolt. A levél megírására Kádár János és Komócsin Zoltán kapott megbízást, de végül azonban mégis visszakoztak, és az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1968. május 28-ai ülésén a kényes kérdéseket feszegető levél elküldésének elhalasztását javasolta. A PB-t arra kérték, hogy a végleges döntés meghozatalakor mérlegeljék, hogy a csehszlovákiai helyzet miatti ideges légkör és a magyar kormányküldöttség 1968. június utolsó hetére tervezett hivatalos útját megelőző időpont alkalmas-e a levél elküldésére, s a problémák felvetésének ez lenne-e a leghelyesebb módja. A levelet közli Baráth Magdolna: Kádár János el nem küldött levele Leonyid Brezsnyevnek. ArchivNet 8. évf. 6. sz. [http://www.archivnet.hu/pp_hir_nyomatat.php?hir_id=133] (Utolsó letöltés: 2016. szeptember 23.)

¹⁴ A „Jelcin-dosszié”. I. m. 145.

¹⁵ Rosszijszkij Goszudarsztvennij Arhiv Novejsej Isztorii (RGANI) f. 5. op. 49. gy. 24.

Nyikita Szergejevics Hruscsov 1958. áprilisi magyarországi látogatása alkalmával vetette fel a szovjet tanácsadók visszahívásának kérdését. Az SZKP KB 1958 szeptemberében – a többi testvérpárthoz hasonlóan – levelet küldött az MSZMP KB-nak és abban hivatalosan is javaslatot tett a szovjet tanácsadói rendszer felszámolására azzal az indokkal, hogy „a kölcsönös viszonyok elavult formái ne akadályozzák az államaink közötti barátság fejlődését és elmélyítését”.¹⁶ A magyar fél a szovjet felvetéssel teljes mértékben egyetértett, de hogy a munkában további fennakadás ne legyen, azt kérte, hogy a tanácsadók visszahívása ne egyik napról a másikra történjen, és szükségesnek tartotta, hogy szovjet egyetértés esetén a fegyveres erőknél és az uránbányászokban néhány tanácsadó maradjon Magyarországon.¹⁷

A kapcsolatok új alapokra helyezésére vonatkozó szovjet szándékot mutatja, hogy Tyimofejev, a budapesti nagykövetség első titkára 1957. január végén a Külügyminisztérium I. Politikai Osztályának vezetőjével, Mányik Pállal beszélgetve megemlítette, hogy hozzáfogott a magyar–szovjet egyezmények, megállapodások átnézéséhez azzal a céllal, hogy az esetleges hiányosságokat észrevételezze.¹⁸ A szovjet külügyminisztérium V. Európai Osztályának két munkatára, Nyikolaj Szikacsov és M. Petrov által 1958. február 10-én készített a „Javaslatok a magyar–szovjet kapcsolatok további fejlesztésére a szovjet kormány 1956. október 30-i nyilatkozatának fényében” címet viselő feljegyzés szerint a Szovjetunió és Magyarország közötti minden 1956. október 30. előtt kötött kétoldalú egyezményt felülvizsgáltak és egy részüket hatálytalanították.¹⁹

A magyar párt- és kormányküldöttség moszkvai tárgyalásai alkalmával 1957. március 28-án aláírt jegyzőkönyvnek megfelelően 1957-ben sor került a magyar–szovjet állampolgársági egyezmény aláírására, amelynek célja a kettős állampolgárok körének szűkítése volt, valamint konzuli egyezményt kötöttek.²⁰ 1957 folyamán azok mellett a megállapodások mellett, amelyek az 1956. október 30-ai nyilatkozatból és az 1957. március 28-ai jegyzőkönyvből következtek, megállapodást kötöttek a Szovjetunió és Magyarország tudományos akadémiái közötti együttműködésről, és egyidejűleg aláírták a Szovjetunió és Magyarország közötti 1958-ra szóló kulturális együttműködési tervet. 1957-ben először küldtek Magyarországra szovjet diákokat magyar felsőoktatási intézményekben történő tanulás céljából (6 főt).²¹

A Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány 1956. november 4-i felhívásában ígéretet tett arra, hogy „a rend és a nyugalom helyreállítása után” tárgyalásokat kezd a szovjet kormánnyal és a Varsói Szerződés tagállamaival a szovjet csapatok Magyarország területéről való kivonásáról.²² A forradalom leverését követően egy ideig az MSZMP vezetése is a szovjet csapatok jövőbeni kivonása mellett volt. Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. november 11-ei ülésén Kádár kijelentette: „Egy bizonyos idő múlva amúgy is le kell ülni tárgyalni a szovjet csapatok kivo-

¹⁶ MNL OL M-KS 288. f. 5/98. ö. e. Az SZKP KB levele az MSZMP Központi Bizottságának.

¹⁷ MNL OL M-KS 288. f. 5/98. ö. e. Az MSZMP Központi Bizottságának levele az SZKP Központi Bizottságának.

¹⁸ MNL OL XIX-J-1-j SzU tük 9. d. IV-138/2.

¹⁹ AVP RF 077. op. 39. papka 198. gy. 13.

²⁰ Ezekről a kormány 1957. augusztus 15-ei ülésén tárgyaltak. Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei 1956. november 7.–1958. január 25. Szerk.: Baráth Magdolna. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2009. 729. Az ezekre vonatkozó előterjesztéseket lásd uo. 753–755.

²¹ AVP RF 077. op. 39. papka 198. gy. 13.

²² Szabad Nép, 1956. november 6.

násának kérdéséről, s ami a perspektívát illeti, nem kétséges, hogy előbb-utóbb ki kell vonni Magyarország területéről őket.”²³ Az 1957. január 6-án közzétett kormányprogram ezzel szemben a csapatkivonásról már nem tett említést, hanem azt hangsúlyozta: „A szovjet hadsereg a jelenlegi kiélezett helyzetben Magyarország területén védi a magyar népet [...] a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatokkal kapcsolatos kérdéseket is a két ország viszonyának megfelelően a magyar és a szovjet kormány baráti tárgyalások útján kívánja rendezni.”²⁴ Ezekre a tárgyalásokra első ízben a magyar párt- és kormánydelegáció 1957. március 20–28. közötti moszkvai tárgyalásai alkalmával adódott lehetőség.

A Külügyminisztérium Kollégiumának 1957. március 5-ei, a magyar–szovjet kormánytárgyalások előkészítésével foglalkozó ülésén az előterjesztő Mányik Pál a tárgyalások célját a következőképpen jelölte meg: „A magyarországi események és az október 30-ai szovjet nyilatkozat után szükségessé vált, hogy a Szovjetunió rendezze a kérdéseket a népi demokratikus országokkal. A mi delegációnk tárgyalása a Szovjetunió vezetőivel azt a célt akarja elérni, hogy a viszonyt tisztázzuk, másodsorban újabb gazdasági segítséget akarunk kérni.”²⁵

A közös nyilatkozat magyar tervezetének előkészítésekor a legtöbb vitát az váltotta ki, hogy a kétoldalú viszonyban korábban tapasztalt gazdasági és politikai hibákat konkrétan felvessék-e. Szóba került a magyar urán és a forint–rubel árfolyamának a kérdése is, de mivel a januárban kezdődött gazdasági tárgyalások még nem fejeződtek be, nem jutottak egyetértésre abban a kérdésben, hogy erre a nyilatkozatban ki kell-e térni. A nyilatkozattervezetbe bekerült, hogy a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásának kérdéseit külön egyezményben kell szabályozni, és megfogalmazták azokat az elveket is, amelyek alapján az ügyet magyar részről rendezni kívánták.

A kérdés felvetésére az 1957. márciusi magyar–szovjet kormánytárgyalások idején szovjet részről is számítottak. Vaszilij Danyilovics Szokolovszkij honvédelmi miniszter a csapatkivonástól nem zárkózott volna el, de csak későbbi időpontban, a helyzet jelentős javulása után tartotta időszerűnek.²⁶ A korábbi kétoldalú viszony értékelésére és a Varsó Szerződés ügyének érdemi megvitatására vonatkozó magyar javaslat elvetését a szovjet küldöttség számára készített tárgyalási anyag már előrevetítette. Az SZKP KB Elnöksége 1957. február 28-ai ülésén kapott meghatalmazás alapján a külügyminisztériumban elkészített tárgyalási direktívák arra utasították a szovjet tárgyaló delegációt, hogy állapodjanak meg a magyarokkal arról: a közös nyilatkozatban a magyar kormány nevében jelentsék ki, „a szovjet csapatok Magyarország területén való ideiglenes tartózkodása szükséges és mindenekelőtt megfelel a magyar nép érdekeinek”.²⁷ Abban az esetben, ha magyar részről felvetették volna az ideiglenesen Magyarország területén található szovjet csapatok jogi státusára vonatkozó egyezmény megkötésének kérdését, az utasítás úgy szólt: „elvben hozzá kell járulni ilyen megállapodás megkötéséhez, és meg kell említeni a közös közleményben. Ugyanakkor ne jelöljék meg a megkötés időpontját, állapodjanak meg a magyar küldöttséggel annak célszerűségéről, hogy ezt a kérdést később vizsgálják meg, figyelembe véve a magyarországi helyzet fejlődését. Célszerű a kommunikációban olyan nyilatkozatot tenni, hogy a

²³ A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. kötet. I. m. 28.

²⁴ A forradalmi munkás–paraszt kormány nyilatkozata a legfontosabb feladatokról. Népszabadság, 1957. január 6.

²⁵ MNL OL XIX-J-1-o 10. d. 00100/5-1957. március 5.

²⁶ AVP RF f. 077. op. 38. papka 193 gy. 17.

²⁷ AVP RF f. 077. op. 38. papka 193. gy. 17.

megállapodás megkötéséig mindkét fél konzultálni fog olyan ügyekben, amelyek a szovjet csapatok Magyarország területén való tartózkodásával összefüggésben felvetődhetnek.”²⁸

Az 1957. március 21-ei tárgyalások alkalmával Kádár János azt javasolta, hogy Georgij Konsztantyinovics Zsukov marsall és Révész Géza találkozzanak a közös kommuniké azon részének átnézése céljából, amelyik a katonai kérdéseket érinti. Georgij Konsztantyinovics Zsukov e javaslatra bejelentette, hogy részt vesznek a másik – gazdasági kérdésekkel foglalkozó – bizottságban is, mivel „a nyilatkozat általános része érinti a szovjet csapatok Magyarországon tartózkodásának kérdését, gazdasági vonalon pedig feltétlenül szabályozni kell a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásával összefüggő elszámolások kérdését”.²⁹

Erről végül a tárgyalásokon nem esett szó, de a két miniszterelnök által aláírt jegyzőkönyv tartalmazta azt az ígéretet, hogy a felek egy hónapon belül megkötik a Magyar Népköztársaság területén ideiglenesen elhelyezett szovjet katonai alakulatok helyzetére vonatkozó megállapodást.

A szovjet csapatok magyarországi tartózkodását és jogi státuszát végül az 1957. május 27-én aláírt egyezmény rendezte, amely hangsúlyozta: „a szovjet csapatok ideiglenes tartózkodása a Magyar Népköztársaság területén semmiképpen sem érinti a magyar állam szuverenitását; a szovjet csapatok nem avatkoznak be a Magyar Népköztársaság belügyeibe.”³⁰ Arról az egyezmény nem szólt, hogy mekkora és milyen összetételű erők tartózkodnak az országban, pontosan hol helyezkednek el, és meddig maradnak Magyarország területén. Az Egyezmény 17. cikkelye úgy rendelkezett, hogy az egyezmény értelmezésével és alkalmazásával, illetve a tervezett kiegészítő egyezményekkel kapcsolatos kérdések megoldására vegyes bizottság alakul, amelybe mindkét fél három-három főt delegál.

Az egyezmény tervezete előírta a kormány számára az egymásnak okozott károk kölcsönös megtérítését a szovjet csapatok állomásoztatásával összefüggésben az 1947. február 10-én megkötött párizsi békeszerződés utáni időszakra vonatkozóan. Horváth Imre külügyminiszter azonban az egyezmény aláírása előtt arra kérte szovjet partnerét, hogy az 1956-ra vonatkozó rész maradjon ki; a magyar fél „levélváltás” útján lemondott a szovjetek által 1956-ban okozott károk megtérítéséről.³¹

Révész Géza és Andrej Antonovics Grecsko 1958. április 1-jén írták alá a Magyarország területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok által igénybevett különböző létesítmények és szolgáltatás rendjéről és feltételeiről szóló egyezményt, amely

²⁸ Uo.

²⁹ Hiányzó lapok 1956 történetéből. I. m. 307.

³⁰ Pataki István (közread.): „Egyezmények” a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról. Múltunk, 1995. 3. sz. 123–158. Az Egyezmény szövege a 149–158. oldalon található.

³¹ Pataki István: „Egyezmények” i. m. 134–135. – 1990. augusztus elején Annus Antal szovjet csapatkivonási kormány meghatalmazott részére készült egy kimutatás az 1956-os károkról. A Karácsony Imre kormány meghatalmazott-helyettes által készített összeállítás szerint az 1956. októberi események alatt Budapesten a lakásállomány 4,1%-a (közel 20 ezer lakás) sérült meg, 2217 pedig teljesen elpusztult. Ezek akkori értéke 336 millió Ft volt, ami 1990. évi áron számolva 1,8 milliárd forintot tett ki. A vidéki lakáskárok összege 7 millió (1990-es áron 36 millió) forintba rúgott. Az egészségügyi és oktatási intézményekben 12, illetve 40 millió (1990-es értéken 64, illetve 220 millió) forintnyi kár keletkezett. Ezekhez hozzászámolva a felsőoktatási intézményekben, illetve népművelési intézményekben esett károkat, az összes épületkárt akkori áron 413 millióra, 1990-es áron 2,2 milliárd forintba becsülték. XIX-A-88 3. d. Karácsony Imre feljegyzése Annus Antalnak, 1990. augusztus 8.

egyebek mellett részletesen szabályozta a szállítási, távközlési, közüzemi szolgáltatási díjak megfizetési rendjét; ezek általában a Magyarországon érvényben lévő díjszabásnak feleltek meg. A Magyar Népköztársaság területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok létszáma és diszlokációja tárgyában 1958. április 1-jén megkötött kétoldalú egyezmény engedélyezte a szovjet félnek, hogy 67 helyőrségben 60 500 katonát állomásoztasson az országban.³²

A budapesti szovjet nagykövetség jelentéseiben külön figyelmet kellett szentelni annak, hogy az 1956. október 30-ai szovjet kormánynyilatkozat elvei miként valósulnak meg a gyakorlatban. 1958. január végén kelt az a több mint 30 oldalas dokumentum, amelyben a budapesti szovjet nagykövet áttekintette a magyar–szovjet kapcsolatok alakulását a kormánynyilatkozat tükrében. A helyenként önkritikus elemeket is tartalmazó dokumentum főleg gazdasági anomáliákat emlegetett a két ország viszonyát terhelő problémák között: a kereskedelmi megállapodások nem teljesítése, rossz minőségű szovjet áruk szállítása, az export–import szállításokat bonyolító szovjet dunai hajózási társaság törvénytelen működése Magyarországon, a feldolgozásra a Szovjetunióba szállított magyar uránérc árának rendezetlensége, de említést történt a szovjet hadsereg magyarországi tartózkodásával összefüggő problémákról és a konzuli kapcsolatokban előforduló hiányosságokról is. Az elemzés kiemelte az 1957. május 27-ei egyezmény kedvező hatását a magyar lakosság és a szovjet katonák közötti kapcsolatokra, de nem hallgatta el az ennek ellenére továbbélő problémákat: a magyar törvények be nem tartását, a szovjet katonák garázdálkodásait, a szovjet hadseregnél dolgozó magyar polgári személyek foglalkoztatásával összefüggő szabálytalanságokat. Ráadásul a szovjet fél az egyezményben rögzített feltételek ellenére továbbra sem volt hajlandó tájékoztatást adni a magyarországi szovjet csapatok létszámáról.

A szovjet külügyminisztérium V. Európai Osztályának munkatársa úgy vélte, hogy 1958 eleje óta nem fordítottak kellő figyelmet a magyar–szovjet kapcsolatoknak tanulmányozására, ezért 1958 februárjában több pontból álló intézkedéscsomagot fogalmazott meg a budapesti szovjet nagyjövetség és a külügyminisztérium magyar referatúrája számára. Ennek értelmében a budapesti szovjet nagykövetségnek fokozottabb ellenőrzést kellett volna gyakorolnia a Magyarországon található szovjet szervezetek munkája felett, össze kellett hangolnia tevékenységüket, és javaslatokat kellett tenniük a Magyarországgal való kapcsolatokban esetleg fellelhető hibák és hiányosságok felszámolására. Ugyancsak a nagykövetség feladata lett volna, hogy figyelemmel kísérje a két ország közötti kereskedelmi és egyéb gazdasági egyezmények végrehajtását, és készítsen mélyreható elemzéseket a fogadó ország gazdasági helyzetéről. A magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok jellegét érintő rágalmak és az ellenséges propaganda visszaverésének legjobb módját V. Barahnyin, a dokumentum készítője abban látta, ha mindkét ország sajtója nagy teret szentel a Magyarországnak nyújtott szovjet gazdasági segítség propagálásának. Végül a két ország közötti kapcsolatok további elmélyítése érdekében számos meghívásra és delegációcserére tett javaslatot.³³

Az 1956-os forradalmat követően a magyarországi állapotokat „hivatalból” ellenőrző szovjet nagykövetek továbbra is fontos információs forrást jelentettek a szovjet vezetés számára, de a magyar belpolitikai helyzet alakításában játszott szerepük megszűnt. Kádár János attól sem riadt vissza, hogy Tyerentyj Fomics Stikov nagykövetet – aki egy fogadáson kritizálta a magyar hároméves tervet és kifejtette, hogy a mezőgazda-

³² Homor György: Szovjet csapatkivonás térségünkéből. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2009. 27.

³³ AVP RF f. 077. op. 44. papka 222. gy. 13.

ság kollektivizálásának sikere érdekében keményebben kell fellépni – alig egy évnyi magyarországi szolgálat után visszahívassa.³⁴ (Hasonló eset már korábban is előfordult. 1958. január elején azért kellett az egyik belügyi tanácsadónak távoznia, mert a BM-ben egy politikai rendezvényt követő italozás során Rákosi Mátyást éltette.³⁵)

Valószínűleg ezek az esetek is hozzájárultak a szovjet külügyminisztérium 1959. júliusi utasításának megszületéséhez, amely arra kötelezte a mindenkori szovjet nagykövetet, hogy tevékenysége során az SZKP XXI. kongresszusa és az SZKP KB megfelelő határozatait, a két ország között 1948. február 18-án megkötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezményt, valamint az 1957-ben és 1958-ban elfogadott egyezményeket tekintse irányadónak. A direktíva külön részletezte, hogy a nagykövetnek a politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok terén mely kérdésekkel kell elsősorban foglalkoznia (az egyezmények végrehajtásának ellenőrzése, a mezőgazdaság kollektivizálásának fejlődése, Magyarország külkereskedelmi kapcsolatainak alakulása, az ideológiai és kulturális élet helyzete, a szovjet kolónia életének és magatartásának figyelemmel kísérése). A nagykövetnek tanulmányoznia kellett Magyarország kül- és belpolitikai helyzetét (különös tekintettel a pártépítésre, káderpolitikára, az értelmiség helyzetére), valamint a magyar gazdaság állapotát, és a legfontosabb eseményekről jelentenie kellett a szovjet külügyminisztériumnak. Az utasítás ösztönözte a szovjet diplomácia magyarországi képviselőjét, hogy alakítson ki bizalmas viszonyt a magyar vezető politikusokkal, de legyen tapintatos, és tanúsítson önuralmat. A direktíva előírta a nagykövet számára, hogy az országban tett utazásai, és a különböző információk megszerzése során úgy járjon el, hogy az ne keltse a magyarokban a „felülvizsgálat” benyomását, és tevékenységével ne adjon alapot a szovjetellenes propaganda számára.³⁶

Amikor 1960 novemberében az 1958. januárhoz hasonló elemzés készült a két ország közötti kapcsolatokról, annak szerzője arra a megállapításra jutott, hogy mindkét fél tiszteletben tartja a szovjet kormány 1956. október 30-ai nyilatkozatában foglalt elveket, de az 1958-as külügyi dokumentumban felsorolt problémák némelyikének megoldására (pl. a szovjet árucikkek minőségi problémái, szállítási határidők be nem tartása) az önkritikus megközelítés ellenére nem került sor, s azok mint még megoldásra való kérdések ekkor (sőt az 1962-ben készült, a kétoldalú kapcsolatok alakulását áttekinthető elemzésben is) újra előkerültek.

A kétoldalú kapcsolatokban az 1956. októberi forradalmat követően végbement változások természetesen nem jelentik azt, hogy a szovjet befolyásolás és nyomásgyakorlás teljes egészében megszűnt volna. A Szovjetunióhoz való igazodási kényszer (különösen a külpolitikai vonalvezetésben) továbbra is megmaradt és „tanácsok” is érkeztek, még ha áttételesebb formában is. Erre maga Kádár is utalt, amikor Hruscsov leváltását követően az új szovjet vezetéssel találkozott: a lemondatott pártfőtítkárnak sok dokumentumot küldött neki, nyilván nem cél nélkül; ilyenkor megköszönte a javaslatokat, de nem valósította meg azokat. (Más esetben, például a személyi kultusz maradványainak felszámolásában és a törvénysértések lezárásában egyértelműen kimutatható a szovjet példa hatása.) A legfontosabb változás azonban kétségkívül az volt, hogy az 1950-es években jellemző beavatkozásokra – amelyek a magyar belpolitikában mindig fordulatot idéztek elő – sem Hruscsov, sem Breznyev alatt nem került sor.

³⁴ Radványi János: Hungary and the Superpowers. The 1956 Revolution and Realpolitik. Hoover Institution, Stanford, 1972. 68. és 168.

³⁵ MNL OL M-KS 288. f. 5/60. ö. e.

³⁶ AVP RF f. 077. op. 40. papka 205. gy. 12.